

DEN RENFÆRDIGE BY

Mange huse i Christiansfelds centrum trænger til istandsættelse. Derfor har husenes ejer, Brødremenigheden i Christiansfeld, indgået partnerskab med Fonden Realdania, som investerer 30 mio. kr. i første etape af et bybevaringsprojekt.

AF SANDY THORNLAND · FOTO: KARIN RIGGELSEN

På borgmesterkontoret hænger et stort luftfoto af Christiansfeld. Og det hænger der ikke til pynt. Under vores samtale rejser borgmester Jørgen From sig flere gange for at gå hen til billedet og forklare, hvilke huse man allerede er begyndt at sætte i stand, og hvilke der snart står for tur.

Han er en travl mand, der foruden sit »almindelige« borgmesterhverv er en af hovedkræfterne bag en samlet renoveringsplan for praktisk taget hele bykernen og det dermed forbundne fundraisingarbejde. Dertil kommer ansøgningen om en placering af Christiansfeld på UNESCO's liste over bevaringsværdige kulturskatte.

Det er cirka ti år siden, at Jørgen From blev borgmester i Christiansfeld. Og han fandt hurtigt ud af, at det ikke var noget let job:

»Vi skulle i 1996 udarbejde en ny kommune-

plan, så vi valgte forskellige temaer og sendte dem ud til høring. Jeg fik meget skældud, fordi den indre by ikke blev renoveret. Men det kunne kommunen jo principielt ikke gøre noget ved, for kommunen ejede ikke bygningerne – det gjorde Brødremenigheden.«

REGNSKABET BLEV GJORT OP

Christiansfeld blev i slutningen af 1700-tallet opbygget af Brødremenigheden, som er et reformatorisk trosfællesskab. Brødremenigheden ejer stadig en stor del af de gamle huse i den sønderjyske by, og bygningerne har stort set fået lov til at bibeholde deres originale stil. Men desværre har Brødrene aldrig været i besiddelse af de fornødne midler til at istandsætte og vedligeholde ejendommene.

Derfor – fortæller borgmesteren – tog Christiansfeld Kommune i 1999 initiativ til at

registrere byens renoveringsbehov. Registreringsarbejdet – der fik støtte fra By- og Boligministeriets bypulje og faglig bistand fra Byfornyelse Danmark – påviste et behov på cirka 70 mio. kr. til istandsættelse af bygninger og godt 40 mio. kr. til forbedring af pladser og gader.

»Vi fandt frem til, at renoveringen ville komme til at koste omkring 120 mio. kr.,« siger Jørgen From.

Projektet udmøntede sig i sommeren 2000 i »Christiansfeldinitiativet« – et samarbejde mellem repræsentanter for Christiansfeld Kommune, Brødremenigheden, erhvervslivet, kulturlivet, finansieringssektoren og bevarings- og byfornyelsessektoren. Initiativet havde til formål at sikre byens bevaring og fortsatte udvikling ved at fremme muligheder for finansiering af en bevaringsindsats.

Den første store opgave var at skabe opmærksomhed omkring Christiansfelds historiske baggrund:

»By- og Boligministeriet bevilligede i første omgang 7-800.000 kr. til, at vi kunne afholde en konference, som skabte opmærksomhed om Christiansfelds enestående kulturarv og de økonomiske behov i forbindelse med bevaringen af denne arv.«

Christiansfeld Kommune har desuden kontakt til brødremenighedsbyer i Sydafrika, USA, Tyskland, Holland og Storbritannien – og alle disse byer arbejder i fællesskab for at komme på UNESCO's liste over verdens kulturskatte. Det usædvanlige er, at byerne kan blive de første, der opfylder UNESCO's nye kriterier for at blive optaget. Indtil nu har kun fysiske kulturskatte kunnet komme på den eftertragtede liste – men nu åbnes der op for at optage ikke-fysiske kulturskatte som f.eks. åndelige, religiøse, filosofiske værdier.

»Det kan betyde, at det som udgangspunkt

Byggestilen i Christiansfeld er enkel og streng – et udtryk for Brødremenighedens forsagelse af den katolske kirkes pomp og pragt. Kærligheden til Gud og hans skabninger, renfærdighed og arbejdsomhed udmønter sig i en funktionel by, der giver gode rammer for religiøse sammenkomster, sociale relationer og produktivitet.

er Brødremenighedens tankesæt, som kommer på listen over kulturskatte. Og Brødremenighedens byer, der er spredt over fire kontinenter, følger med som et fysisk udtryk for dette tankesæt,« forklarer borgmesteren.

PARTNERSKAB MED REALDANIA

Det opmærksomhedsskabende arbejde resulterede også i, at Brødremenigheden indgik en partnerskabsaftale med Fonden Realdania samt modtog et tilsagn fra Augustinus Fonden om 3 mio. kr. til renovering af byens hotel.

Aftalen med Realdania blev startskuddet for et storstilet bybevaringsprojekt, hvor Christiansfeld modtager 30 mio. kr. til første fase af en samlet opgradering af den fredede bymidte. Formålet er at bevare bygninger og byplanmæssige helheder igennem en lang række restaureringer samt udarbejdelse af en langsigtet plan for byens udvikling.

Aftalen opdeler det samlede bybevaringsprojekt i etaper. Først udarbejdes en helhedsplan, og der foretages en byggeteknisk og bygningshistorisk registrering samt en række konkrete restaureringsopgaver. Endelig er der etableringen af håndværks- og formidlingscentret kaldet Christiansfeldscentret, som skal fungere som det egentlige centrum for bybevaringsprojektet, og som blev åbnet i august i år.

Fondens bevilling dækker i første omgang en fjerdedel af det anslåede samlede investeringsbehov. Gennemførelsen af første fase forventes at strække sig over cirka tre år. Formålet er ikke alene at dække et akut vedligeholdelsesbehov, men også at sikre en positiv fremtidig udvikling af byen, så den historiske bykerne kan forblive levende.

Partnerskabet ser store perspektiver i bybevaringsprojektet, som forventes at kunne danne forbillede for andre projekter, hvad angår organisation og bevaringsindsats samt videnindsamling og formidling.

BYVANDRING MED PRÆSTEN

Fra rådhuset går turen ind til midtbyen, hvor vi har en aftale med Brødremenighedens pastor Jørgen Bøytler. Der blæser en kold vind mellem

Brødremenighedens pastor Jørgen Bøytler er formand for den styregruppe, der skal planlægge bybevaringsprojektet i Christiansfeld.

byens statelige bygninger. Vi kan ikke søge læ i de snorlige gader, hvor præsten viser os rundt.

Teologen Jørgen Bøytler er formand for styregruppen, som skal planlægge bybevaringsprojektet. Udover præsten består styregruppen af byens borgmester, projektansvarlig Christian Andersen fra Fonden Realdania og Ilse Søgaard, forretningsfører i Brødremenigheden.

Det er nemt at bestemme Christiansfelds centrum – nemlig kirkepladsen med den karakteristiske vandkunst, der symboliserer livets vand. Omkring pladsen ligger menighedens bygninger, domineret af Salshuset – den smukke og enkle kirke.

»I gamle dage boede menigheden opdelt i såkaldte kor efter køn og ægtestand,« fortæller Jørgen Bøytler.

Opdeling og korsystem findes ikke mere. F.eks. er Enkehuset og Brødrehuset nu opdelt i lejligheder, pigeskolen anvendes som kommunalt bibliotek, og den oprindelige drengeskole hedder nu Christiansfeldskolen og er for både piger og drenge.

Da vi kommer ind i Salshuset, synes der næsten at være endnu koldere end udenfor. Der er slukket for varmen, og ikke et eneste af de mange stearinlys i lysekronerne og væglysestagerne er tændt. Der er sand på de flotte plankegulve – af praktiske årsager. Kirkegængerne sliber gulvet, når de går på det, så det er kun nød-

vendigt at vaske plankerne få gange om året.

»Kirken er bygget ud fra det princip, at hele menigheden skal kunne være inde i den på samme tid. I en tid som vores må det siges at være tankevækkende,« kommenterer Jørgen Bøytler.

Hver uge er der søndagsgudstjeneste. Desuden mødes menigheden flere gange om året til »Kærlighedsmåltidet«, hvor man beder, synger og spiller musik. I skæret af utallige stearinlys serveres der te og rosinboller – og søstrene, der serverer, er iført sorte kjoler, hvide kniplingeforklæder samt kyser. Brødrene er i mørkt tøj og hvide handsker.

HOTELLET OG HANDELSHUSET

På vores spadseretur gennem byen møder vi jævnligt sognebørn, der blot hilser eller byder pastoren velkommen hjem efter missionsrejser til Tanzania, som han lige er vendt tilbage fra.

Hotellet er karakteristisk placeret ved den vigtigste indfaldsvej. Her har både kongelige og mere jævne gæster været på visit. Og lige så broget som gæsteflokken er ejendommens udseende.

Også handelshuset Spielweg & Co. skal renoveres, så det både får forlænget sin levetid og igen svarer til de æstetiske tanker, der ligger til grund for dets oprindelige udseende.

»Apoteket har fået nyt tag,« siger Jørgen

Bøytler og peger på et flot rødt tegltag, der lyser op over en bygning, hvis facade også godt kunne trænge til at blive frisket op. »Menighedens huse ligger side om side med privatejede. I gamle dage skulle man vel at mærke være medlem af menigheden for at få lov til at bygge et hus.«

Så betræder vi Søstrehuset, som i sin tid blev bygget til menighedens ugifte kvinder. I dag har Ydre Missions Hus, fire folkekirkelige missionselskaber, deriblandt Brødremenighedens Danske Mission, samt den kristne ugeavis Udfordringen til huse her.

I sit spartanske kontor fortæller Jørgen Bøytler om Brødremenigheden og om Christiansfeld, hvor han har været præst de seneste seks år.

BALANCE OG RESPEKT

Brødremenigheden har 350-370 medlemmer i Danmark. Den er en frimenighed med samme læregrundlag som Folkekirken, men hører til den fastlandseuropæiske brødremenighedsprovins.

»Vi er økonomisk uafhængige,« siger Jørgen Bøytler og uddyber med et lidt anstrengt smil: »Det betyder, at vi ikke modtager statsstøtte, og at vores eneste indkomst er bidrag fra menighedens medlemmer.«

Brødremenigheden i Christiansfeld bidrager

Borgmester Jørgen From ønsker, at Christiansfeld skal være kendt for andet og mere end sine honningkager. »Den skal også være kendt som den bedst bevarede brødremenighedsby i Europa,« siger han og arbejder ihærdigt på at få byen med på UNESCO's liste over kulturskatte.

Lysekronerne og væglystestagerne er den eneste udsmykning i den smukke og enkle kirke – Salshuset – i Christiansfeld. Det er Brødremenighedens opfattelse, at hverdagen er en gudstjeneste, og gudstjenesten er hverdag.

til almenundervisning, hospitalsarbejde og andre former for hjælpearbejde, kombineret med kristendomsundervisning, i Tanzania, Albanien og Congo. Globalt har Brødremenigheden næsten 800.000 medlemmer.

»Vi er et økumenisk trossamfund. Det betyder, at vi fastholder vores tro, men accepterer andre trosretninger og er parate til dialog og samarbejde med dem. Hvor der er en kirke i forvejen, er det meningsløst at bruge energi på at oprette en konkurrerende kirke.«

Denne respekt afspejler sig også i den grundlæggende tese, at Christiansfeld skal være en levende by, som ikke må gøres til et museum:

»Vi ønsker en balance, hvor bygningerne bruges på en nutidig måde. Den eneste bygning, der er stramme rammer for, er kirken. Andre ejendomme anvendes jo som boliger eller kontorer.«

Ord som »balance« og »respekt« skal dog gælde begge veje, pointerer Jørgen Bøytler, som gerne ser, at byens forretninger tager hensyn til byens stil, når de vælger skilte- og facadedesign:

»Man har givet for mange dispensationer til forretninger. Handelsstandsforbundet har et facadeudvalg, som forretningerne kan spørge til råds. Huse, der renoveres, skal så vidt muligt have facaden ført tilbage til det oprindelige udseende. Renoveringen er prioriteret således, at de vigtigste huse er sat i stand – næste skridt er erhvervsjendomme og mindre ejendomme. Den store bygningsmasse er en del af menighedens identitet, og menighedsmedlemmerne engagerer sig også på frivillig basis i bygningernes vedligeholdelse.«

ET PAR ORD FRA ARKITEKTEN

Men menighedens gode vilje er ikke nok. Der skal også en arkitekt til. Og det er et omfattende bevaringsprojekt, Arkitekt MAA Jørgen Toft Jessen og hans tegnestue i Haderslev har kastet sig ud i. Mindst et par års arbejde i Christiansfeld ligger forude.

»I det nye år skal istandsættelsen af byens hotel og handelshuset påbegyndes. Vi er i forprojektstadiet. Håndværksarbejdet på Spielwerg skal i udbud til marts, og så begynder den udvendige istandsættelse til maj,« fortæller Jørgen Toft Jessen.

Hotellet er en hård nød at knække, idet istandsættelsen ikke på noget tidspunkt må afbryde hoteldriften. Jørgen Toft Jessen håber at få tilladelse til at fjerne en lav rødstenstilbygning bag huset, som det hidtidige køkken ligger i, og etablere et nyt køkken andetsteds i huset. Til gengæld indgår hotelsalen, som også er en tilbygning, i bevaringsplanerne.

»Lige som bag hotellet skal der også ryddes op bag Spielwerg. Her regner jeg med, at vi fjerner tre nyere tilbygninger,« fastslår arkitekten. »Det gælder jo altid om at overveje, om man skal gå helt tilbage til det oprindelige, eller om man skal vælge en mellemvej. Man når frem til et volumen, som man finder æstetisk, og som til en vis grad også formår at fortælle lidt om den historiske udvikling af ejendommens funktioner siden det oprindelige byggeri.«

Desuden pågår der mindre istandsættelsesarbejder andetsteds i byen. Sammen med de næste to-tre års istandsættelser af hotellet og handelshuset i Lindegade vil disse istandsættelser i alt komme til at koste omkring 30 mio. kr. ●

Læs mere om Christiansfeld på www.christiansfeldcentret.dk eller www.christiansfeld.com.

HISTORIEN OM CHRISTIANSFELD

Historien om Christiansfeld begynder i Tyskland, for det er her, Brødremenigheden stammer fra. Brødremenigheden opbyggede Christiansfeld og ejer dagen i dag en stor del af husene i byens centrum.

Brødremenigheden er en reformatorisk kirkeretning, som opstod i 1400-tallets Böhmen og Mähren i protest mod den katolske kirke. Under 30-års krigen blev Brødremenigheden næsten udslettet. Nogle få overlevende flygtede til den sydlige del af Sachsen, hvor de fik asyl hos rigsgreve Nicolaus Ludwig von Zinzendorf, som på sit gods stillede et stykke jord til deres rådighed. Brødremenigheden kaldte stedet Herrnhut.

Herrnhuterne organiserede sig og fastlagde regler for arbejde, husbyggeri, anlæg af brønde og veje, gensidig hjælp og næstekærlighed. De missionerede på Grønland, i Nordsverige, Surinam, Sydafrika og Pennsylvania (sidstnævnte er måske det mest kendte, nemlig Amish-folket, der stadig bor i hestevogne mindre end 80 km fra Washington) – og grundlagde små og store bysamfund, der var præget af spartansk byggeskik og levevis. Herrnhuterne høstede vidt omkring stor respekt for deres velordnede byer, håndværk og industri. Deres produktionsfællesskaber betød økonomisk fremgang for de områder, hvor de bosatte sig.

Da den danske Christian VII i 1768 besøgte Herrnhuternes by Zeist i Holland, fandt han, at det var en god idé at få sådan en by med driftig handel og industri. Derfor lod kongen rette en forespørgsel til unitetet i Herrnhut, og svaret var positivt. I 1772 købte Brødremenigheden den lille herregård Tyrstrupgård i Sønderjylland og anlagde på dens jord byen Christiansfeld. Byen fik fuld frihed til kirke-, skole- og erhvervsudøvelse, ret til at optage alle, der ønskede det, som medlemmer, egen domstol, fritagelse for militærtjeneste, toldfrihed, fritagelse for laugstvang samt kontante tilskud til nybyggeri.

På få måneder udmålte Brødrene Christiansfelds gadenet. Byplanen består af to lige gader forbundet med en rektangulær plads. Kort efter gik man i gang med at bygge Brødrehuset (1774) for ugifte mænd, Søstrehuset (1776) for ugifte kvinder, Salshuset, det vil sige kirken (1777), Enkehuset (1780) samt pige- og drengeskolerne (1784 og 1788). Kun ægtepar og familier boede i egne små huse. Menigheden plantede lindetræer og anlagde Gudsageren, altså kirkegården.